

Стойчик Тетяна Іванівна,
*кандидат педагогічних наук,
заступник директора з навчально-виробничої роботи,
Криворізький професійний
гірничо-технологічний ліцей*

СУТНІСТЬ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА

У статті обґрунтовано поняття «конкуренція» у різних сферах економічної діяльності, досліджено види конкурентоспроможності працівника, проведено порівняльний аналіз понять «конкурентоздатність» та «конкурентоспроможність», зокрема і лінгвістичний; сформульовано поняття «конкурентоздатності випускника професійного навчального закладу», як здатності відповідати вимогам роботодавця в даний період, через конкурентні (професійні та особистісні) переваги по відношенню до інших у певній галузі.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, конкурентоздатність, професійний навчальний заклад, конкурентоздатний випускник.*

Постанова проблеми. Технологічні зміни та переоснащення сучасного виробництва, орієнтація на європейський ринок збуту сьогодні змушують професійні навчальні заклади до пошуку шляхів підвищення якості підготовки, формування фахівців нового типу, які здатні реально бути конкурентоздатними на ринку праці. Система професійної освіти, орієнтована лише на засвоєння знань, яка була традиційною і виправданою ще декілька десятиріч тому, уже не відповідає сучасному соціальному замовленню. Сьогодні роботодавець розглядає фахівця не лише як освітній продукт професійного навчального закладу, а як різнопланову особистість, яка має певні складові, необхідні для

роботи в умовах виробництва, та може досягти високих результатів у своїй діяльності. Відтак, буденна дійсність змушує все активніше звертатися до суті й значення понять «конкурентоздатність» та «конкурентоздатність фахівця».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях проблема конкурентоздатності найчастіше розглядається у педагогічному аспекті, пов'язаному з формуванням та управлінням процесом становлення особистості під час професійного навчання (І. Дармацкая, О. Романовський, Л. Сергеева, В. Суворов, С. Чегрінцева та ін.), виявленням сутності конкурентоспроможності майбутніх фахівців (С. Рачин, Є. Холодцев, Д. Чернилевський, С. Широкобоков, Р. Файхутдинов), структурою та характеристикою конкурентоспроможних якостей особистості (В. Андреев, Н. Борисов, Є. Климов, А. Марков, Л. Мітіна), особливостей розвитку конкурентоспроможності майбутніх фахівців різних спеціальностей у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі (А. Ангеловський, С. Борисенко, Т. Вашило, І. Саратцева та ін.). Однак аналіз наукової літератури засвідчує, що проблемі конкурентоздатності випускника професійного навчального закладу приділено не досить достатньо уваги, хоча це поняття і зустрічається в багатьох психологічних та економічних розробках, зокрема у дисертаційних дослідженнях.

Мета статті (постановка завдання) полягає у теоретичному обґрунтуванні та проведенні порівняльного аналізу понять «конкурентоздатність» і «конкурентоспроможність»; формулюванні поняття «конкурентоздатність випускника професійного навчального закладу».

Результати дослідження. Найбільш докладно проблема конкурентоздатності розробляється в парадигмі сучасного менеджменту, де вона виступає одним із ключових понять при розгляді проблем організаційних змін.

Перші дослідження конкуренції належать шотландському економісту Адаму Сміту (Adam Smith), який ще у XVIII ст. зробив крок до розуміння конкуренції як ефективного засобу цінового регулювання: на основі теорії

конкурентної ціни сформулював поняття конкуренції як суперництва, що підвищує ціни і зменшує ціни; визначив основні умови ефективної конкуренції, що включають наявність великої кількості продавців, вичерпну інформацію про них, мобільність використовуваних ресурсів; вперше показав, яким чином конкуренція, зрівнюючи норми прибутку, призводить до оптимального розподілу праці й капіталу між галузями; розробив елементи моделі досконалої конкуренції і теоретично довів, що в її умовах можливе максимальне задоволення потреб [8].

Конкуренція – у найширшому розумінні цього слова означає суперництво у будь-якій сфері між окремими юридичними або фізичними особами (які зацікавлені у досягненні однакової мети – переваги над своїми суперниками) – конкурентами.

Конкуренція – процес управління суб'єктом власними конкурентними перевагами для досягнення своїх цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у межах законодавства або в природних умовах [6].

Конкуренція – психологічна взаємодія суб'єктів (особистість, група, організація тощо) за обмежений ресурс (досягнення однаково/одночасно значущої для них мети/задоволенні власних потреб тощо) з використанням різних психологічних стратегій.

Конкурентоспроможність – можливості підприємства в досягненні переваги над іншими підприємствами. Конкурентоспроможність товару – це сукупність якісних і вартісних характеристик товару, що забезпечує задоволення конкурентної потреби споживача. Успіх фірми в конкуренції визначається рівнем її конкурентоспроможності.

Поняття «конкурентоспроможність» має різні інтерпретації залежно від об'єкта, до якого воно застосовується. Конкурентоспроможність є синтезом багатьох економічних категорій. У широкому розумінні конкурентоспроможність – це зумовлена економічними, соціальними, політичними чинниками позиція країни або товаровиробника на внутрішньому

та зовнішньому ринках. За умов відкритої економіки вона може визначатися і як здатність країни (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн. Проблема підвищення конкурентоспроможності стосується практично всіх сторін суспільного життя.

Серед засновників теорії конкурентоспроможності – відомі вчені-економісти Йозеф Алоїз Шумпетер (Joseph Alois Schumpeter), Майкл Юджин Портер (Michael Eugene Porter), Джоан Вайолет Робінсон (Joan Violet Robinson), Раїс Ахметович Фатхутдинов, Фрідріх Август фон Гаєк (Friedrich August von Hayek), Гері Хамел (Gary P. Hamel), Сер Джон Річард Хікс (John Richard Hicks), Едвард Гастінгс Чемберлін (Edward Hastings Chamberlin) та інші, чії наукові роботи присвячені виявленню джерел конкурентних переваг фірми, а також розробці методів їх утримання.

На думку Й. Шумпетера, відомого австрійського, пізніше американського економіста, історика економічної думки і соціолога, досконала конкуренція для суспільства – це стимул для мінімізації витрат і максимального наближення оплати праці до її граничної продуктивності. Ефективна конкуренція – це конкуренція нового типу, побудована на новаторстві. Конкуренція, на його думку, стимулюється тяжінням підприємця-новатора до отримання надприбутків за рахунок переваг, придбаних не зменшенням витрат, а внаслідок повного усунення конкурента з ринку.

Відомий американський економіст М. Портер наголошує, що конкурентоспроможність підприємства – це порівняльна перевага відносно до інших фірм, здатність суб'єкта ринкових відносин бути на ринку на одному рівні з наявними там аналогічними конкуруючими суб'єктами.

Британська економіст і громадська діячка Дж. Робінсон акцентувала увагу на негативних і згубних для суспільства ефектах монополізації (недосконалої конкуренції) – зростання безробіття, обмеження виробництва, підвищення цін, гальмування науково-технічного прогресу.

Вчений-економіст Р. Фатхутдинов розглядає конкурентоспроможність як властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного

задоволення ним конкретної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку.

Австрійський економіст і філософ, прихильник ліберальної економіки і вільного ринку, лауреат Нобелівської премії з економіки Ф. А. фон Гаєк вважає, що конкуренція – це своєрідний інформаційний механізм, який забезпечує отримання систематичних і повноцінних знань про економіку, без яких неможлива ефективна господарська діяльність. Ринковий процес як процес розповсюдження і консолідації «розпорошеного» знання невіддільний від процесу конкуренції. Остання трактується не як ринковий стан досконалої конкуренції, а як процес руху, процедура «відкриття» нових потреб та способів їх задоволення, нових ресурсів і можливостей виробництва.

Сер Дж. Р. Хікс, англійський економіст, лауреат Нобелівської премії в області економічної науки за внесок в розробку теорії загальної рівноваги і економіки добробуту, досліджував функціонування ринку праці та механізму встановлення заробітної плати в умовах недосконалої конкуренції.

Американський економіст, професор, засновник теорії монополістичної конкуренції Ед. Г. Чемберлін ввів термін індивідуалізації продукції (реальні або ілюзорні відмінності між конкуруючими товарами) та нові поняття: «монополістична конкуренція» і «монополістичний конкурент».

Теоретичним дослідженням природи конкурентоздатності присвятили наукові розвідки вітчизняні вчені Л. Антонюк, Д. Богиня, О. Гош, Л. Калініченко, М. Кизим, М. Лапа, А. Піддубна, П. Пуцентейло, С. Цимбалюк, К. Чуніхіна, О. Шнипко та ін., досліджуючи поняття «конкурентоспроможність робочої сили», механізми формування конкурентоспроможності фахівця, фактори впливу на рівень конкурентоспроможності.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» містить таке трактування конкуренції: «Економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома

продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обігу товарів на ринку» [4].

Забезпечення конкурентоспроможності – це філософія управління всією системою в умовах ринку, що орієнтується на вирішення певних задач.

Сьогодні поняття конкурентоспроможності вживається досить широко, в науковій літературі не існує його загальноприйнятого визначення й не сформовано загальний підхід щодо дослідження конкурентоспроможності різних об'єктів.

Конкуренцію розглядають (від лат. *concurrentia* — стикатися, змагатися) як суперництво між товаровиробниками за найбільш сприятливі, економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукції [10], або трактують як наявність на ринку більшої кількості незалежних покупців і продавців та можливість для них вільно входити на ринок і залишати його [5]

За визначенням Ю. Юданова, конкурентоздатність характеризується з точки зору системного підходу та враховує ключові ознаки цього терміну: наявність стратегії, тривалий період, переважні (конкурентні) позиції [11].

Значна увага приділяється розвитку психологічного напрямку досліджень проблеми конкуренції. Соціально-психологічні відносини і відносини соціальних груп були предметом аналізу в роботах В. Андрєєва (положення науки «конкурентології»), О. Журавльова, В. Познякова (психологічне ставлення до конкуренції та партнерства), І. Корошко (психологічна готовність до конкуренції), Л. Карамушки (психологічна основа, стратегії конкуренції), О. Романовської (види та типи поведінки в конкуренції) та ін.

На сьогодні існує безліч трактувань сутності поняття «конкурентоздатність», однак, як правило, з поняттям «конкурентоздатність» вживається тотожний термін «конкурентоспроможність».

Певним чином означене доводить академік В. Бондар, який говорить, що поняття «конкурентоспроможний» і «конкурентоздатний» взаємопов'язані, і коли мова йде про «кваліфікаційну готовність за необхідності вступати в конкурентну боротьбу на ринку праці», то він радить використовувати поняття

«конкурентоспроможний», разом з тим вчений визначає «конкурентоздатність» як «стійку особистісну властивість свідомо і творчо реалізувати професійну компетентність за достатнього рівня володіння необхідними суспільно-комунікативними знаннями, вміннями та особистісними характеристиками» [2].

Однак проведений аналіз довідкової літератури щодо визначення понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоздатність» засвідчив, що терміни тільки етимологічно мають один корінь, похідний від слова «конкуренція», що означає суперництво, змагання, зіткнення [3]. Проте друга частина терміна має певні розбіжності: «спроможність» походить від слова «спроможний», тобто який має здатність виконувати, здійснювати що-небудь або який може, має можливість здійснити що-небудь [3, с.1378]; «здатність» – від слова «здатний», тобто який може, уміє здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином [3, с.453]. Розбіжність виникає в тому, що «спроможність» це «можливість реалізувати уміння», а здатність, притаманна об'єктові, – це «уміння здійснити задумане».

У дослідженнях Л. Сергеевої поняття конкурентоздатності формулюється, виходячи з переліку особистісних компетенцій і визначається як узагальнений показник, що характеризує рівень професійної, соціальної та особистісної компетенції випускника, який дає йому впевненість у своїх силах і здатність витримувати конкуренцію на ринку праці порівняно з випускниками аналогічних навчальних закладів [7].

Відповідно до визначень науковців у різних площинах, ми можемо трактувати поняття конкурентоспроможність фахівця – як наявність у фахівця можливостей конкурувати на ринку праці, а конкурентоздатність фахівця – як здатність фахівця конкурувати, тобто наявність у нього відповідних компетентностей та особистісних переваг, які дозволяють виграти конкурентну боротьбу. Конкурентоспроможність – це складна економічна категорія, що характеризує можливість досягати власних цілей, в тому числі отримання доходу, через задоволення потреб споживача в умовах конкурентного ринку у певний проміжок часу.

Конкурентоздатність особистості (економічного суб'єкта) розглядається як здатність до успішної конкурентної взаємодії, яка визначається психологічними характеристиками особистості, характеризується відносністю, динамічністю, індивідуальністю і активним саморозвитком. Найкращим результатом діяльності фахівця в умовах конкуренції є його конкурентоздатність [9].

Проведений О. Алексеевою аналіз дав можливість дійти висновку, що однією із професійно важливих якостей сучасного фахівця є конкурентоздатність як свідчення його високого рівня підготовленості до професійної діяльності та здатності до постійного й неперервного навчання і самонавчання [1].

Конкурентоздатність фахівця визначається його здібностями до соціалізації. Розвиток конкурентоздатності особистості має бути метою системи професійної підготовки фахівця. Конкурентоздатний фахівець – це професіонал, здатний знайти оптимальний спосіб досягнення професійної мети і метод виконання професійного завдання в умовах, що змінюються.

Конкурентоздатність людини в професійній діяльності залежить не тільки від наявності глибоких професійних знань, умінь і компетенцій, а також від наявності мотивів і ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Критерієм конкурентоздатності виступає вміння визначити та швидко і ефективно використати в конкурентній боротьбі свої переваги, особисті та професійні якості.

Конкурентоздатність випускника професійного навчального закладу — це здатність фахівця відповідати вимогам роботодавця в даний період, через конкурентні (професійні та особистісні) переваги по відношенню до інших фахівців у певній галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток конкурентоздатності носить системний характер та потребує створення певних організаційно-педагогічних умов, освітньо-інформаційного середовища, в яких відбувається освітній процес, навчально-виробнича діяльність, що створює умови для особистісно-професійного становлення особистості. Розвиток

конкурентоздатності майбутнього фахівця — це складний, поетапний, багатоаспектний процес, який має враховувати набуття особистістю досвіду творчої професійної діяльності та досвіду конструктивного професійного спілкування, тобто моделюється конкурентоформуєче освітнє середовище, що є гарантом якості професійної освіти. Конкурентоспроможність — це інтегральна якість особистості, що представляє сукупність ключових компетенцій та ціннісних орієнтацій, які дозволяють даній особистості успішно функціонувати в соціумі й цивілізовано вирішувати проблеми професійного зростання.

Список використаних джерел

1. Алексеева О. І. Психологічне забезпечення розвитку конкурентоздатності управлінського персоналу освітніх організацій державної форми власності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / Алексеева Олена Іванівна. — К., 2016. — 327 с.
2. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Почат. шк. — 2008. — № 7. — С. 22 – 23
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел] – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Закон України «Про захист економічної конкуренції» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 5. — С. 64
5. Макконнел К. Р. Экономика: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. / К. Р. Макконнел, С. Л. Брю. — М. : Республика, 1992. — 799 с.
6. Международный маркетинг: учеб. пособ. / под ред. Н. И. Перцовского. — М. : Высшая школа, 2001. — 239 с.
7. Сергеева Л. М. Конкурентоздатність фахівця як соціально-педагогічна категорія /Л. М. Сергеева //Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. зб. наук. пр. /[редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед.

освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2015. – Вип. 1 (10). – 265 с. – С. 72–80

8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М.: Соцэкгиз, 1962. — 432 с.

9. Філь О. А. Психологічні особливості конкурентоздатності безробітних – майбутніх підприємців / О. А. Філь, Л. В. Галаган // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — К., 2011. — Т. 1 : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія, вип. 32. — С. 340–353

10. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : Підручник / Шершньова З. Є. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.

11. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: учебно-практ. пособ. / А. Ю. Юданов. — М.: ГНОМ и Д, 2001. — 304 с.

В статье обосновано понятие "конкуренция" в разных сферах экономической деятельности, исследованы виды конкурентоспособности работника, проведен сравнительный анализ понятия "конкурентоспособность", в частности и лингвистический; сформулировано понятие "конкурентоспособности выпускника профессионального учебного заведения", как способности отвечать требованиям работодателя в данный период, через конкурентные (профессиональные и личностные) преимущества по отношению к другим в определенной отрасли.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентоспособность, профессиональное учебное заведение, конкурентоспособный выпускник.

In the article by Stoychuk T.I. on the theme: "The essence of competitiveness as a socio-economic phenomenon" by studying scientific literature, the concept of competition in various spheres of economic activity was substantiated, the types of competitiveness of an employee were investigated, a comparative analysis of the concepts of competitiveness and competitive-ability including linguistic; the concept

of competitiveness of a vocational school is formulated.

As a result of the study, the concept of competitiveness and competitive-ability is refined, because they both characterize the effectiveness of the function of economic entities and substantiated the difference between them.

It is concluded that the competitiveness of a specialist is the presence of his ability to compete in the labor market and competitiveness.

A specialist is the ability of a specialist to compete, that is the presence of his appropriate competencies and individual characteristics that allow him to win a competitive struggle.

Consequently, competitiveness is defined as one of the professionally important qualities of a modern specialist.

Attention is drawn to the understanding of competitive- ability as a certain quality of personality that contributes to its successful functioning in the society.

It is emphasized that competitiveness depends not only deep knowledge and skills, but also on the presence of motives and value attitudes of future professional activities.

It is concluded that the development of competitiveness should be the goal of a system of professional training of a specialist.

The importance of competitiveness for development and changes taking place in modern management is determined.

On the basis of the review of literary sources, the notion “competitiveness” of a graduate of a vocational school” is defined as the ability to meet the requirements of the employer during this period due to competitive (professional and individual) revenues in relation to other specialists in a particular field.

Perspective is the research on the problem of skills development of self-realization of the individual and raising the intellectual and qualification level throughout life.

Key words: *competitive ability, competitiveness, vocational school, competitive graduate.*